

Autoritariniai režimai Lietuvoje ir Lenkijoje tarpukariu: skirtumai ir panašumai

Arūnas GUMULIAUSKAS
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *autoritarizmas, sanacija, Juzefas Pilsudskis, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, Kovo konstitucija, Mažoji konstitucija, Balandžio konstitucija, tautininkai.*

Autoritarizmas, kaip politinio režimo forma, buvo dažnas reiškinytis tarpukario Europos istorijoje. Jis buvo įvestas Turkijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Austrijoje, Estijoje, Latvijoje. Autoritarinis režimas tapo ir Lenkijos bei Lietuvos istorijos dalimi. Tarpukariu abiejų kaimyninių valstybių politinio gyvenimo raida turėjo daug panašumų, o kartu ir skirtumų.

Pirmiausia autoritarinis režimas buvo įvestas Lenkijoje. Tai atsitiko po 1926 m. gegužės 12 d. prasidėjusio valstybinio perversmo, kuris truko tris dienas (Polska 2007, 573). Kovų metu žuvo 215 kariškių ir 164 civiliai gyventojai, o 920 buvo sužeista (HP 2006, 281). Beveik po pusės metų analogiški įvykiai prasidėjo ir Lietuvoje. Tačiau 1926 m. gruodžio 17 d. valstybinis perversmas Kaune nepareikalavo tiek daug aukų. Lietuvių istoriografijoje minimas tik laikraščio „Kardas“ redaktoriaus kapitono Vinco Jonuškos žuvimo atvejis. Jis nepakluso prezidentūros sargybinio perspėjimui sustoti ir buvo mirtinai sužeistas. Beje, šį incidentą vėliau stengtasi nutylėti.

Taigi valstybiniai perversmai kaimyninėse šalyse nutraukė iki tol trukusį parlamentarizmo laikotarpį. Pastarajam juridinį pagrindą suteikė nuolatinės konstitucijos. 1921 m. kovo 17 d. Lenkijos Steigiamasis Seimas priėmė pagrindinį šalies įstatymą, kuris pavertė valstybę parlamentine respublika. Konstitucija įtvirtino vykdomosios valdžios institucijų (prezidentas, vyriausybė) pavaldumą dviejų rūmų parlamentui, renkamam visuotiniais rinkimais, garantavo visų piliečių, nepaisant rasės, tautybės, kilmės, religijos, lygybę prieš įstatymus, žodžio, spaudos, susirinkimų, sąžinės, tikėjimo laisves, tautinių mažumų tautiškumo, kalbos, kultūrinio savitumo išsaugojimą, užtikrino nuosavybės teisę (KRP 1921). Visi konstitucijos straipsniai formaliai įsigaliojo šio dokumento paskelbimo dieną. Tačiau pagrindinio įstatymo trečiojo skyriaus „Vykdomoji valdžia“ 39–54 straipsniai pradėjo veikti tik 1922 m. gruodžio 11 d., kada Seime prisiekė pirmasis išrinktasis Lenkijos prezidentas Gabrielius Narutavičius (HPWD 2007, 223). Beje, pastarasis buvo Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyvis.

somybės Akto signataro Stanislovo Narutavičiaus brolis.

Lietuvoje parlamentinę respubliką taip pat juridiškai įtvirtino Steigiamasis Seimas, 1922 m. rugpjūčio 1 d. priėmęs pirmąją nuolatinę šalies Konstituciją. Šiame dokumente aiškiai jaučiama Seimo galių viršenybė prieš Prezidentą ir Ministrų kabinetą. Parlamentas prižiūrėjo Vyriausybės darbus, tvirtino Valstybės biudžetą, leido įstatymus ir t. t. (*LVK* 1989, 19–22). Sunku išvelgti didelių skirtumų tarp minėtų Lenkijos ir Lietuvos juridinių dokumentų. Tiesa, lenkų Seimas bei Senatas prezidentą rinko septyneriems, o lietuvių parlamentas – trejiems metams. Dėl pastarosios institucijos reikalingumo Kaune, svarstant nuolatinės konstitucijos projektą, kilo tam tikrų abejonų. Antai valstiečių liaudininkų atstovas Vladas Lašas perspėjo, jog, įvedus Prezidento postą ir suteikus jam plačias teises, gali įvykti kaip Lenkijoje, kur atsirado „Naczelnik Państwa“ – Valstybės vadas (viršininkas) (*MKR* 2003, 77). Tokia pareigybė Varšuvoje atsirado 1918 m. lapkričio 14 d., kada Regentų taryba perdavė visas savo funkcijas Juzefui Pilsudskiui ir suteikė jam minėtą titulą (*D a v i e s* 2002, 431). Pastarasis vėliau įgijo juridinę prasmę. 1919 m. vasario 10 d. į pirmąjį posėdį susirinko Lenkijos Steigiamasis Seimas. Svarbiausiu jo uždaviniu tapo laikinojo pagrindinio įstatymo, nors minimaliai galinčio užtikrinti konstitucinę tvarką šalies vidaus gyvenime, priėmimas. 1919 m. vasario 20 d. Steigiamasis Seimas patvirtino Mažąją konstituciją. Šis trumpas dokumentas visą valdžią sutelkė parlamento ir Valstybės vado (viršininko) rankose. Pastarasis tapo šalies vadovu bei vyriausiuoju Seimo nutarimų vykdytoju civilinėje bei karinėje srityse (*MK* 1919). Tą pačią dieną parlamentas Valstybės vadu (viršininku) išrinko Juzefą Pilsudckį (*P o l s k a* 2007, 559). Jis šias pareigas ėjo iki pirmojo Lenkijos prezidento išrinkimo. 1923 m. birželio 30 d. J. Pilsudskis pasitraukė iš visų valstybinių pareigų, išėjo į pensiją ir apsigyveno viloje Varšuvos priemiestyje, Sulejovke (*HPWD* 2007, 225).

Valstybės vadu suspėjo pabūti ir Antanas Smetona. Tiesa, labai trumpai, tik dvi dienas. 1926 m. gruodžio 17 d. majoras Povilas Plechavičius perversmininkų štabo vardu paprašė A. Smetoną tapti Valstybės vadu, o gruodžio 19 d. pastarasis krikščionių demokratų, tautininkų ir Ūkininkų partijos balsais išrinktas Lietuvos Respublikos Prezidentu (*T r u s k a* 1996, 163–164). Tačiau šio titulo Antanas Smetona neatsisakė. Savo kalboje jaunaietuviams jis teigė: „Aš tačiau ne vien jūsų vadovas, bet ir mūsų valstybės vadas. <...> Šito iš jūsų laukiu aš ir mūsų tauta.“ (*S m e t o n a* 1992, 119–120). Kita vertus, jis svariai prisidėjo prie Lietuvos valstybės atkūrimo. Tuo metu A. Smetona nestokojo populiarumu. Antai 1917 m. rugsėjo 21 d., renkant Krašto Tarybą, už jį balsavo 180 Vilniaus lietuvių konferencijos delegatų (*LVTP* 1991, 78). Prieš A. Smetonos kandidatūrą pasisakė 22 asmenys (*Ibid.*). Tai buvo trečias rezultatas iš 38 kandidatavusių sąrašo. Nepaisant to, jau 1918 m. rugsėjo 24 d. A. Smetona tapo Krašto Tarybos Prezidiumo pirmininku. Už jį balsavo 19 iš 20 asmenų (*Ibid.*, 131). A. Smetonos autoritetui nepakenkė ir ilgas pasitraukimas į užsienį. 1918 m. pabaigoje išsiuntęs savo šeimą į Šveicariją bei perdavęs Valstybės Tarybos Prezidiumo pirmininko pareigas eiti vicepirmininkui Stasiui Šilingui, jis išvyko į Švediją bei Daniją, kur ne tik lankė įvairaus lygmens

vietinius pareigūnus, bet ir ilsėjosi (Trusk a 1996, 103). Vėliau krikščionys demokratai už tai kaltino A. Smetoną pabėgimu iš Lietuvos (Ibid., 104). Tačiau tai nepakenkė jo autoritetui. 1919 m. balandžio 4 d. Valstybės Taryba kone vienbalsiai išrinko prieš kelias dienas į namus grįžusį A. Smetoną šalies Prezidentu (Ibid., 106). Balsavimo metu tik Jurgis Šaulys ir Jurgis Alekna demonstratyviai paliko posėdžių salę, o vienas tarybos narys sugadino biuletenį (Ibid.).

Tačiau A. Smetonos autoritetas ženkliai smuko. Tam įtakos turėjo ne tik sunki krašto vidaus bei tarptautinė padėtis, bet ir, anot Kazio Griniaus, Prezidento nesugebėjimas rasti radikalių priemonių iš susidariusios situacijos išbristi (Eidintas 1993, 150). Skeptiškas požiūris į Lietuvos valdžią formavosi užsienyje, kur spaudoje pasirodė, pasak nuversto Prezidento, „vis daugiau ir daugiau straipsnių, įrodinėjančių, kad Lietuva esanti ne užtvara, skirianti Europą nuo bolševizmo, bet tiltas, per kurį bolševizmas skverbiasi į Europą“ (Ibid.). Tuo, matyt, galima ir paaiškinti triuškinamą tautininkų pralaimėjimą rinkimuose į Steigiamąjį bei pirmuosius du seimus. Prezidentas K. Grinius skeptiškai vertino ir jų laimėjimus 1926 metais. Tada, anot jo, į Seimą trys Lietuvių tautininkų sąjungos nariai pateko tik dėl sudarytos priešrinkiminės koalicijos su valstiečiais liaudininkais (Ibid., 154). Kita vertus, tarppartinių konsultacijų metu paaiškėjo, jog tautininkai turėjo didelę įtaką karininkijai bei rimtai galvojo apie perversmo galimybę.

Taigi kaimyninių valstybių autoritarinių režimų vadovai turėjo pakankamai politinės patirties valdyti šalį. Tačiau skyrėsi jų, kaip politikų, kalibras. Juzefas Pilsudskis turėjo didelį moralinį autoritetą tarp savo tautiečių ir bet kuriuo metu galėjo tapti valstybės vadovu, o Antanas Smetona buvo nepopuliarus ir valdžios olimpą galėjo pasiekti tik perversmo keliu. Lenkų maršalą gerbė net jo priešai. Visoje Vokietijoje, mirus J. Pilsudskiui, buvo pusiau nuleistos valstybinės vėliavos, o Adolfas Hitleris dalyvavo gedulingose mišiose Šv. Jadvygos bažnyčioje Berlyne (*KZJP* 2007, 432). 1935 m. gegužės 14 d. Sovietų Sąjungos oficiozo „Izvestijų“ vedamajame labai pagarbiai atsiliepta apie maršalo nueitą kelią ir užtarnautą tarptautinį autoritetą (Ibid.). SSRS užsienio reikalų liaudies komisaras Maksimas Litvinovas tų pačių metų gegužės 20 d., pradėdamas Tautų Sąjungos sesiją Ženevoje, pareiškė, jog „maršalas Pilsudskis <...> pelnytai pripažintas tautos didvyriu“ (Ibid.).

Autoritarinis režimas Lenkijoje turėjo savo pavadinimą – sanacija (lot. *sana-tio* – gydymas). Jis turėjo reikšti grįžimą prie sveikatos (šiuo atveju politinės) arba apsivalymą. Pastarasis procesas vyko visose šalies gyvenimo srityse. Antai jau 1926 m. gegužės 15 d. pradėjo darbą nauja vyriausybė, vadovaujama ištikimo maršalui žmogaus, profesoriaus Kazimiero Bartelio (*HP* 2006, 282). Gegužės 21 d. internuoti priešiški sanacijai generolai Boleslovas Jazvinskis, Tadeušas Rozvadovskis, Vladimiras Zagurskis (*KDP* 2008, 240).

Pats J. Pilsudskis vengė valdžios postų, nes šie būtų konstituciškai varžę maršalo veiksmus. 1926 m. gegužės 31 d. rinkti naujo prezidento susirinko Lenkijos Tautos susirinkimas, kurį sudarė 546 asmenys. Net 292 tautos atstovai savo balsus atidavė už J. Pilsudskio kandidatūrą, o jo varžovą iš Poznanės Adolfą Bninskį parėmė 193 deputatai (*HP* 2006, 282). Tačiau maršalas atsisakė šio posto. 1926 m. birželio 1 d.

naujuoju šalies Prezidentu išrinktas maršalo šalininkas profesorius Ignacas Moscickis. Įdomu, kad Kazimieras Bartelis bei Ignacas Moscickis anksčiau profesoriavo Lvovo politechnikos institute.

1926 m. rugpjūčio 27 d. J. Pilsudskis tapo Karinių pajėgų generaliniu inspektoriumi, nors pati institucija įkurta rugpjūčio 6 d. (*KDP* 2008, 241). Taip jis galėjo tiesiogiai valdyti pagrindinį autoritarinio režimo ramstį – armiją. Tačiau maršalui nepavyko išvengti aukštų valstybės pareigūnų postų. J. Pilsudskis du kartus (1926 10 02–1928 06 27 ir 1930 08 25–1930 12 04) ėjo premjero pareigas (*HPWD* 2007, 226). Maršalas iki pat mirties buvo tikru Lenkijos valdovu, o po to jo šalininkai valdė šalį iki pat nacių okupacijos.

Tuo tarpu Antano Smetonos įsitvirtinimas valdžioje nebuvo toks sklandus. Po perversmo, 1926 m. gruodžio 19 d., Seimo posėdyje dalyvavo tik 42 atstovai (daugiausia krikščionys demokratai ir tautininkai). Buvusios parlamento daugumos kėdės buvo tuščios. Taip ji boikotavo prezidento rinkimus, tačiau kartu ir padėjo perversmo rengėjams – juk opozicija galėjo neleisti A. Smetonai surinkti balsų daugumos. Už jį balsavo 38 atstovai, 2 kortelės rastos tuščios, dar 2 atstovai susilaikė. Perversmininkai puikiai pasinaudojo 1922 m. Konstitucijos spragomis. Joje sakoma, kad Prezidentas renkamas Seime balsų dauguma, tačiau nenurodyta, kiek parlamentarų turi dalyvauti posėdyje rinkimų metu (*LVK* 1989, 22).

Jau iš pat pradžių A. Smetona nebuvo patenkintas ir prezidento postu. Jam ir tautininkams galutinai įsitvirtinti valdžioje trukdė Seimas, galiojanti Konstitucija, pagaliau ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras. Tokios aplinkybės sąlygojo A. Smetonos politinės taktikos pasirinkimą. Ji skyrėsi nuo lenkų diktatoriaus veiksmų. Antai Lenkijoje autoritarizmo laikotarpiu veikė Seimas, kur galėjo pasireikšti opozicinės jėgos, dirbo prezidentas, tebeegzistavo gerokai apkarpyta daugiapartinė sistema. Tik Komunistų partija ten veikė pogrindyje. Sanacijos režimo šalininkai net sudarė politinę organizaciją, turėjusią laimėti rinkimus ir suteikti parlamentinę pagalbą šalies valdymui. Tokia jėga tapo Nepartinis bendradarbiavimo su vyriausybe blokas (BBWR), 1928 m. sausio 19 d. paskelbęs savo idėjinę deklaraciją (*HP* 2006, 292). Tačiau senos partinės organizacijos net autoritarizmo sąlygomis nenorėjo užleisti savo pozicijų Seime. Pagrindinės parlamento politinės partijos – krikščionys demokratai (ChD), Tautinė darbininkų partija (NPR), Valstiečių judėjimas (PSL) ir socialistai (PPS) – susivienijo, kad galėtų pasipriešinti sanaciją remiančiai partinei jėgai. 1929 m. rugsėjo 14 d. jos sudarė Centro kairės (Centrolew) partijų bloką. Tik po to, kai pastarojo sušauktas Teisės ir liaudies laisvės gynimo kongresas Krokuvoje 1930 m. birželio 29 d. paskelbė antivalstybinį pareiškimą, prasidėjo opozicijos persekiojimai (*D a v i e s* 2002, 464–465). Naktį iš rugsėjo 9 į 10 buvo suimti Centro kairės vadovai ir uždaryti į karo kalėjimą (*Ibid.*).

Tačiau opozicinės Lenkijos politinės partijos nebuvo uždarytos. Jos veikė per visą tarpukarį. Tiesa, opozicija didelių laimėjimų kovoje dėl valdžios nepasiekė, nors Seimo ir Senato rinkimai vyko gana dažnai. Sanacijos laikotarpiu buvo surengti net keturi rinkimai į minėtas institucijas (1928 03 04, 1930 11 16, 1935 09 08, 1938 11 06) (*KDP* 2008, 243, 245, 250, 254). Galima sutikti su teiginiu, jog jų rezultatus valdžia klastojo. Režimas stengėsi, kad į parlamentą patektų ištikimos jam

politinės jėgos – Nepartinis bendradarbiavimo su vyriausybe blokas (BBWR), o vėliau Tautos vienybės stovykla (OZN). Pastarosios atsiradimas sietinas su idėjinės deklaracijos paskelbimu 1937 m. vasario 21 d., kurios autoriumi arba bendraautoriumi galima laikyti pulkininką Adamą Kocą (L e c z y k 2006, 448). Po 1935 m. rinkimų įstatymų leidžiamosios valdžios institucijoje buvo beveik vien BBWR nariai, tačiau tai situacijos šalyje nepakeitė. Toliau sparčiai keitėsi vyriausybės. Sanacijos laikotarpiu ministrų kabinetai vidutiniškai veikė po 7,3 mėn. (Lietuvoje po 11,5). Žmonės nusivylė politiniais žaidimais. Vis mažiau Lenkijos piliečių ateidavo prie balsavimo urnų. 1930 m. Seimo rinkimuose dalyvavo 74,8% rinkėjų, o 1935 m. – tik 46,5% (HP 2006, 335).

Antanas Smetona rėmėsi tik Lietuvos tautininkų sąjunga, kuri buvo silpna, nepopuliari ir negalėjo prilygti krikščionims demokratams, valstiečiams liaudininkams ar net socialdemokratams. Todėl pirmiausia režimui iškilo uždavinys – panaikinti instituciją, kurioje galėtų viešai reikštis nepatenkintos perversmu politinės jėgos. Kartu tautininkai taip manė išstumsią iš viešojo gyvenimo ir savo buvusius sąjungininkus – krikščionis demokratams. Pastarieji ypač daug kėlė A. Smetonai problemų. Tad naujasis Prezidentas pradėjo įgyvendinti opozicinių partijų naikinimo planą. 1927 m. balandžio 12 d. jis paleido Seimą. Pretekstas gana paprastas – valstiečių liaudininkų, socialdemokratų, tautinių mažumų atstovų balsais pareikštas nepasitikėjimas Augustino Voldemaro vyriausybei, kad be parlamento sutikimo suimtas antivyriausybinių perversmą rengęs liaudininkų frakcijos narys Juozas Pajaujis (T r u s k a 1996, 166). Toks politinis žingsnis buvo paremtas konstitucine teise. 1922 m. šalies pagrindinio įstatymo 52 straipsnyje teigiama, jog „Respublikos Prezidentas turi teisės paleisti Seimą“ (LVK 1989, 25). Šiuo teiginiu A. Smetona ir pasinaudojo. Tačiau toliau minėtame straipsnyje parašyta, kad „naujam Seimui susirinkus, Respublikos Prezidentas perrenkamas. Naujojo Seimo rinkimai privalo įvykti ne vėliau kaip po 60 dienų“ (Ibid.). Pastaroji konstitucinė nuostata taip ir nebuvo įgyvendinta. Iki 1936 m. Lietuva, skirtingai nuo Lenkijos, neturėjo savo parlamento.

Vėliau atėjo partijų naikinimo metas. Prasidėjo opozicinių politinių organizacijų veiklos apribojimo ir daugiapartinės sistemos naikinimo Lietuvoje laikotarpis. Jis tęsėsi nuo Seimo paleidimo 1927 m. balandžio 12 d. iki 1936 m. vasario 1 d., kada A. Smetona paskelbė Draugijų įstatymą, kurio 48 straipsnis vidaus reikalų ministrui leido uždaryti bet kurią partiją ar draugiją (T r u s k a 1996, 239). Po šio įvykio Lietuvoje teliko dvi partijos – legaliai veikusi Lietuvos tautininkų sąjunga ir pogrindyje – Lietuvos komunistų partija (Ibid.). Nuo 1936 m. vasario 1 d. šalyje prasidėjo vienpartinės sistemos įsigalėjimo laikotarpis, kuris tęsėsi iki pirmosios sovietinės okupacijos 1940 m. birželio 15 d. Po penkių dienų nuo Draugijų įstatymo paskelbimo visos politinės partijos, išskyrus tautininkus, nustojo veikusios viešojo erdvėje. A. Smetonos autoritarinis režimas savo tikslą pasiekė – įsigalėjo partinė vienvaldystė. Tai – dar vienas lietuviškojo autoritarizmo skirtumas nuo lenkiškojo. Kita vertus, 1935 m. Lenkijos ir 1936 m. Lietuvos seimų partinė sudėtis buvo beveik identiška. Ten vyravo autoritarinį režimą remiančios politinės jėgos.

Daugiausia problemų Juzefui Pilsudskiui bei Antanui Smetonai kėlė jų šalių

konstitucijos, įtvirtinusios kaimyninėse valstybėse parlamentarizmą. Lenkijoje sanaciją bandyta juridškai įteisinti konstitucinėmis pataisomis. Pirmoji jų padaryta 1926 m. rugpjūčio 2 d. Tada buvo išplėstos prezidento teisės, suteikiant galimybę paleisti Seimą, skelbti juridinius aktus (P o l s k a 2007, 575). Taip J. Pilsudskis laviravo iki 1935 m. balandžio 23 d., kada buvo priimta nauja konstitucija. Šiam įvykiui ruošiasi nuosekliai ir ilgai, dar nuo 1928 m. spalio 31 d., kada Nepartinis bendradarbiavimo su vyriausybe blokas (BBWR) pasiūlė Seimui keisti pagrindinį įstatymą (L e c z y k 2006, 317). Naujoji konstitucija ženkliai sustiprino prezidento galias. Jis niekam nebuvo atskaitingas, išskyrus Dievą ir istoriją. Labai sumenko Seimo bei Senato galios. Šioms institucijoms taip pat didelę įtaką darė prezidentas. Antai tik du trečdaliai Senato narių (iš 96) buvo galima rinkti, kitus skyrė prezidentas (UK 1935).

Lenkai sudarė konstitucijos tęstinumo opinią, o lietuviai nuėjo tiesiausiu keliu. 1928 m. gegužės 15 d. A. Smetonos dekretu paskelbtas naujas šalies pagrindinis įstatymas, ypač sustiprinęs prezidento galias (LVK 1989, 49–51). Šis dokumentas – vienas pirmųjų Europoje, pasukusių iš demokratijos į autoritarizmą (R è m e r r i s 1990, 261). Kita vertus, 1928 m. Konstitucija, anot Mykolo Romerio, nebuvo nuo pradžios iki galo naujas kūrinys. Jos pagrindą sudarė radikalčiai pertvarkytas bei pakeistas 1922 m. šalies pagrindinis įstatymas (Ibid., 262).

Ketvirtajame dešimtmetyje vis labiau komplikavosi Lietuvos vidaus padėtis. Tačiau valdžia nereformavo šalies politinės sistemos, kaip siūlė žymūs intelektualai ir visuomenės veikėjai. Pasirinktas kitas kelias – juridškai sustiprintas autoritarinis režimas. 1938 m. vasario 11 d. Seimas be debatų ir vienu balsu pritarė parengtam konstitucijos projektui, kuris, Prezidentui jį patvirtinus, įsigaliojo gegužės 12 d. (T r u s k a 1996, 197). Naujame pagrindiniame įstatyme jau skirtas visas skyrius prezidento absoliutinei valdžiai įtvirtinti (LVK 1989, 68–71). Nuo šiol jis niekam nebuvo atskaitingas už savo galios veiksmus (Ibid., 71). Tuo šis dokumentas tapo panašus į 1935 m. Lenkijos konstituciją.

Lenkų istoriografijoje sanacijos laikotarpis aiškiai skirstomas į du periodus:

- 1) vadinamoji Juzefo Pilsudskio epocha, trukusi nuo 1926 m. gegužės perver-smo iki 1935 m. gegužės 12 d. – maršalo mirties;
- 2) pulkininkų valdymo epocha, besitęsusi nuo 1935 m. gegužės 12 d. iki 1939 m. rugsėjo mėnesio nacių okupacijos (L e c z y k 2006).

Taip jau atsitiko, kad pirmojo periodo pabaiga sutapo ne tik su maršalo mirtimi, bet ir naujos konstitucijos priėmimu. Vadinasi, Juzefas Pilsudskis sugebėjo padėti visus juridinius pamatus antrojo sanacijos periodo egzistencijai. Tačiau šiuo laikotarpiu Lenkijoje nebeliko tokios tvirtos asmenybės, galėjusios vienu metu patraukti į save tautą bei sutelkti valdžią vienose rankose.

Per visą autoritarinio režimo Lietuvoje laikotarpį valdžios viršūnėje išsilaikė ta pati asmenybė. Dėl šios priežasties sunku išvelgti esminių pokyčių šalies politinėje sistemoje. Minėtu laikotarpiu buvo kryptingai telkiama valdžia vieno asmens rankose, todėl galima tik fiksuoti partinės sistemos 1926–1940 m. Lietuvoje pokyčius.

Išvados

1. Autoritarizmas, kaip politinio režimo forma, tapo dažnu reiškiniu tarpukario Europoje. Jis buvo ir Lenkijos bei Lietuvos istorijos dalimi.
2. 1926 m. gegužės 12 d. valstybinis perversmas Lenkijoje pareikalavo žymiai daugiau aukų nei analogiški įvykiai Lietuvoje.
3. 1926 m. valstybiniai perversmai kaimyninėse šalyse nutraukė iki tol trukusį parlamentarizmo laikotarpį, kuriam juridinių pagrindą suteikė nuolatinės konstitucijos (1921 m. kovo 17 d. Lenkijoje ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvoje).
4. Valstybės vado (viršininko) pareigybė Lenkijoje atsirado 1918 m. lapkričio 14 d. Ją juridškai įtvirtino 1919 m. vasario 20 d. Mažoji konstitucija.
5. Juzefas Pilsudskis ir Antanas Smetona turėjo sukaupę pakankamai politinės patirties po perversmo valdyti šalį. Tačiau skyrėsi jų politinis svoris.
6. Autoritarinis režimas Lenkijoje turėjo savo pavadinimą – sanacija. Jis turėjo reikšti grįžimą prie politinės sveikatos arba apsivalymą.
7. Abiejų šalių autoritarinio režimo pagrindiniu ramsčiu tapo armija. Tai labiau jautėsi Lenkijoje, ypač po Juzefo Pilsudskio mirties.
8. Lenkijoje autoritarinio režimo laikotarpiu tebeegzistavo gerokai suvaržyta daugiapartinė sistema, o Lietuvoje po 1936 m. vasario 1 d. išgalėjo partinė vienvaldystė.
9. 1926–1939 m. Lenkijoje nenutrūkstamai veikė Seimas. Lietuvoje parlamento nebuvo nuo 1927 iki 1936 m.
10. Lenkų istoriografijoje sanacijos laikotarpis aiškiai skirstomas į du periodus: 1) Juzefo Pilsudskio epocha, trukusi nuo 1926 m. gegužės perversmo iki 1935 m. gegužės 12 d. – maršalo mirties; 2) pulkininkų valdymo epocha, besitęsusi nuo 1935 m. gegužės 12 d. iki 1939 m. rugsėjo mėnesio nacių okupacijos.
11. Per visą autoritarinio režimo Lietuvoje laikotarpį valdžios viršūnėje išsilaikė ta pati asmenybė (Antanas Smetona). Dėl šios priežasties sunku išvelgti esminių pokyčių šalies politinėje sistemoje.

Šaltiniai ir literatūra

- D a v i e s 2002 – Norman Davies, *Dievo žaislas: Lenkijos istorija*, t. 2, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- E i d i n t a s 1993 – Alfonsas Eidintas, *Kazys Grinius*, Vilnius: Mintis.
- H P 2006 – Czesław Brzoza, Andrzej Leon Sowa, *Historia Polski 1918–1945*, Kraków: wydawnictwo literackie.
- H P W D 2007 – Wojciech Kucharski, Dariusz Misiejuk, *Historia Polski w datach*, Wrocław: wydawnictwo Dolnośląskie.
- K D P 2008 – Jakub Basista, Tadeusz Czekalski, Dobrochna Kałwa, Jacek Poleski, Krzysztof Stopka, *Kalendarium dziejów Polski*, Kraków: wydawnictwo literackie.
- K R P 1921 – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku [žiūrėta 2008 08 01]. Prieiga internete: <<http://konstytucja.e-studio.biz.pl/konstytucja13.html>>.
- K Z J P 2007 – Waclaw Jędrzejewicz, Janusz Cisek, *Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935*, t. 4, Kraków: Łomianki.
- L e c z y k 2006 – Marian Leczyk, *Druga Rzeczpospolita 1918–1939*. Społeczeństwo Gospodarka Kultura Polityka, Warszawa: KiW.

- LLS 1998 – *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994*: dokumentų rinkinys (sudarė V. P. Plečkaitis, J. Widackis), Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“.
- LVK 1989 – *Lietuvos valstybės konstitucijos* (sudarė K. Valančius), Vilnius: Mokslas.
- LVTP 1991 – *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai* (sudarė A. Eidintas, R. Lopata), Vilnius: Mokslas.
- MK 1919 – Maža Konstitucija z 20 II 1919 r. [žiūrėta 2008 08 01]. Prieiga internete: <<http://konstitucija.e-studio.biz.pl/konstitucija14.html>>.
- MKR 2003 – *Mūsų konstitucionalizmo raida*. Straipsnių rinkinys (sudarė A. V. Bartkutė, A. Vaišnys), Vilnius: Seimo leidykla „Valstybės žinios“.
- P o l s k a 2007 – Henryk Samsonowicz, Andrzej Wyczańcki, Janusz Tazbir, Jacek Staszewski, Tomasz Kizwalter, Tomasz Nałęcz, Andrzej Paczkowski, Andrzej Chwalba, *Polska na przestrzeni wieków*, Warszawa: wydawnictwo naukowe PWN.
- R è m e r i s 1990 – Mykolas Rėmeris, *Teisinės minties palikimas*, Vilnius: Mintis.
- S m e t o n a 1992 – Antanas Smetona, *Pasakyta, parašyta*, Kaunas: Spindulys.
- T r u s k a 1996 – Liudas Truska, *Antanas Smetona ir jo laikai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- UK 1935 – Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 roku [žiūrėta 2008 08 01]. Prieiga internete: <<http://konstitucija.e-studio.biz.pl/Konstitucja,RP,1935.html>>.

Arūnas Gumuliauskas

Autoritariniai režimai Lietuvoje ir Lenkijoje tarpukariu: skirtumai ir panašumai

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *autoritarizmas, sanacija, Juzefas Pilsudskis, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, Kovo konstitucija, Mažoji konstitucija, Balandžio konstitucija, tautininkai.*

Autoritarizmas, kaip politinio režimo forma, tapo dažnu reiškiniu tarpukario Europoje. Jis buvo ir Lenkijos bei Lietuvos istorijos dalimi. 1926 m. gegužės 12 d. valstybinis perversmas Lenkijoje pareikalavo žymiai daugiau aukų, nei analogiški įvykiai Lietuvoje. 1926 m. valstybiniai perversmai kaimyninėse šalyse nutraukė iki tol trukusį parlamentarizmo laikotarpį, kuriam juridinį pagrindą suteikė nuolatinės konstitucijos (1921 m. kovo 17 d. Lenkijoje ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvoje). Valstybės vado (viršininko) pareigybė Lenkijoje atsirado 1918 m. lapkričio 14 d. Ją juridškai įtvirtino 1919 m. vasario 20 d. Mažoji konstitucija. Juzefas Pilsudskis ir Antanas Smetona turėjo sukaupę pakankamai politinės patirties po perversmo valdyti šalį. Tačiau skyrėsi jų politinis svoris. Autoritarinis režimas Lenkijoje turėjo savo pavadinimą – sanacija. Jis turėjo reikšti grįžimą prie politinės sveikatos arba apsisvalymą. Abiejų šalių autoritarinio režimo pagrindiniu ramsčiu tapo armija. Tai labiau jautėsi Lenkijoje, ypač po Juzefo Pilsudskio mirties. Lenkijoje autoritarinio režimo laikotarpiu tebeegzistavo gerokai suvaržyta daugpartinė sistema, o Lietuvoje po 1936 m. vasario 1 d. išigalėjo partinė vienvaldystė. 1926–1939 m. Lenkijoje nenutrūkstamai veikė Seimas. Lietuvoje parlamento nebuvo nuo 1927 m. iki 1936 m. Lenkų istoriografijoje sanacijos laikotarpis aiškiai skirstomas į du periodus: 1) Juzefo Pilsudskio epocha, trukusi nuo 1926 m. gegužės perversmo iki 1935 m. gegužės 12 d. – maršalo mirties; 2) pulkininkų

valdymo epocha, besitęsusi nuo 1935 m. gegužės 12 d. iki 1939 m. rugsėjo mėnesio nacių okupacijos. Per visą autoritarinio režimo Lietuvoje laikotarpį valdžios viršūnėje išsilaikė ta pati asmenybė (Antanas Smetona). Dėl šios priežasties sunku išvelgti esminių pokyčių šalies politinėje sistemoje.

Arūnas Gumuliauskas

Authoritarian regimes in Lithuania and Poland during the inter-war period: similarities and differences

S u m m a r y

Keywords: *authoritarianism, sanation, Jozef Pilsudski, Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras, March Constitution, April Constitution, the Nationalists.*

Authoritarianism as a form of political regime became a widespread phenomenon in the inter-war Europe. It was also a part of Lithuanian and Polish history. The coup d'état in Poland on May 12, 1926 claimed many more victims than the analogous event in Lithuania. The 1926 coups in the two neighbouring countries put an end to the era of parliamentarianism, which had had its legal basis on the permanent constitutions (passed on March 17, 1921 in Poland and August 1, 1922 in Lithuania). The position of a Chief of State was established in Poland on November 14, 1918. It was legally consolidated by the Small Constitution of February 20, 1919. Both Jozef Pilsudski and Antanas Smetona had accumulated enough political experience to rule their respective countries after the coup. However, as politicians they were of different caliber. The authoritarian regime in Poland had its name – sanation. This term was supposed to mean the purification or a return to political health. The main support of authoritarian regimes in both countries were the armed forces. This was more perceptible in Poland, especially after the death of Jozef Pilsudski. If Poland during the period of authoritarian rule retained the multi-party system, albeit restricted, then in Lithuania after the February 1, 1936 the one-party rule was established. The Polish parliament functioned without cessation all the way from 1926 to 1939, while in Lithuania the Seimas was absent from 1927 to 1936. In the Polish historiography the period of sanation is clearly divided into two periods: 1) the Pilsudski Era, which lasted from the May 1926 coup until the marshal's death on May 12, 1935; 2) the period of “the colonels' rule”, which lasted from the May 12, 1935 to the Nazi occupation of Poland in September 1939. However, in Lithuania the whole period of authoritarian rule was presided by the same personality – Antanas Smetona. Due to this reason it is difficult to discern any essential changes in the country's political system.

A r ū n a s G U M U L I A U S K A S
*Istorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[gumaras@gmail.com]*